

พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤตโลก

สุภากย์ อินทองคง

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้ (ศรช.)

1. สถานภาพของพุทธศาสนาในสายสังคมโลก

ถ้าเราจะมองพุทธศาสนาตามสายตาของผู้รู้ 3 กลุ่มหลัก คือ นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่พยายามศึกษาค้นคว้าความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติทั่วไปแล้วเสนอผลออกมาเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural sciences) นักสังคมศาสตร์ที่พยายามศึกษาค้นคว้าความจริงเกี่ยวกับสังคมแล้วเสนอองค์ความรู้ที่เรียกว่า สังคมศาสตร์ (Social sciences) นักมนุษยศาสตร์ที่พยายามศึกษาค้นคว้าความจริงเกี่ยวกับมนุษย์แล้วเสนอผลเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่ามนุษยศาสตร์ (Humanities) นั้น พบว่า ต่างก็มองว่าพุทธศาสนามีฐานะหรือสถานภาพเป็นศาสตร์นั้นๆ ด้วย กล่าวคือ

1. พุทธศาสนา (พุทธธรรม) มีฐานะเป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะให้ความรู้ความจริงเกี่ยวกับตัวธรรมชาติ กฎธรรมชาติ หน้าที่ธรรมชาติ และผลธรรมชาติ เช่น ความจริงเกี่ยวกับธาตุ ดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ทั้งที่มีอยู่ที่ตัวมนุษย์และรอบๆ ตัวมนุษย์ หรือความจริงในเรื่องเหตุปัจจัยมีหลักนิยาม 3 (ไตรลักษณ์) หลักนิยาม 5 หลักอิทัปปิจจยตา เป็นต้น

2. พุทธศาสนา (พุทธธรรม) มีฐานะเป็นสังคมศาสตร์ เพราะให้ความรู้ความจริงเกี่ยวกับสังคม (Society) กฎสังคม (Social Law) บทบาทของสังคม (Social role) และผลของสังคม (Social result) เช่น ตัวสังคมพุทธ พุทธบริษัท ชุมชนพุทธ กฎกติกาของสังคมพุทธ บทบาทหน้าที่ของชาวพุทธที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน และผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามกฎกติกานั้นๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักศีลธรรม มี ศีล 5 หรือมนุษยธรรม 5 ทิศ 6 เป็นต้น

* บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นตามหัวข้อประชุมเชิงวิชาการของงานประชุมสัมมนาฉลองวันสาธุบูชาโลก จัดขึ้นระหว่างวันที่ 4-6 พฤษภาคม 2552 ซึ่งประเทศไทยโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ (มจร.) เป็นแม่งานใหญ่ มีผู้นำ/นักปราชญ์ชาวพุทธทั่วโลกประมาณ 1,500 คน จาก 80 ประเทศ สนใจเข้าร่วม ประเด็นสำคัญที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นไฮไลน์ในการประชุมครั้งนี้ คือ *Buddhist Approach to world Crisis : Environment, Economic, politics and peace*, ผู้เขียนในฐานะศิษย์ มจร. เห็นว่าเป็นประเด็นน่าสนใจ และตั้งใจจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย จึงขอคิดด้วยคนในประเด็นสัมมนาครั้งนี้

3. พุทธศาสนา (พุทธธรรม) มีฐานะเป็นมนุษยศาสตร์ (Humanities) เพราะให้ความรู้ความจริงเกี่ยวกับตัวมนุษย์ทั้งด้านกายภาพ และจิตภาพ (ด้านร่างกายและจิตใจ) องค์ความรู้ของชีวิตมนุษย์ภายใต้ชื่อว่า ชั้น 5 คือ รูปธาตุ (ร่างกาย) มีองค์ประกอบหลัก 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และนามธาตุ (จิตใจ) คือ เวทนา (รู้สึก) สัญญา (จำ) สังขาร (คิด) และวิญญาณ (รู้) และอายตนะ 12 คือ เครื่องมือหรือช่องทางเชื่อมต่อธรรมชาติภายในมนุษย์กับธรรมชาติภายนอก ซึ่งแยกเป็น 2 กลุ่มคือ อายตนะภายใน 6 ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ตัวมนุษย์ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และอายตนะภายนอก 6 ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถปฏิสัมพันธ์ได้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ และที่สำคัญสูงสุดคือพุทธธรรมได้ชี้ชัดลงไปว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ และต้องพัฒนาโดยให้พยายามแก้สิ่งเลวร้ายทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับตน และกันสิ่งเลวร้ายที่ยังไม่เกิดให้อยู่ห่างไกล ในขณะที่เดียวกันให้พยายามเก็บความดีสิ่งดีทั้งหลายที่เกิดแล้ว และก่อสิ่งดีทั้งหลายให้เกิดเพิ่มเติม (หลักสัมมปปธาน 4) โดยการให้ฝึกฝนอบรมตนใน 3 ด้าน ผ่านระบบ 3 ระบบ คือ ให้ฝึกกายด้วยระบบศีล ให้ฝึกจิตด้วยระบบสมาธิ และในฝึกจิตวิญญาณด้วยระบบปัญญา (หลักไตรสิกขา หรือหลักอริยมรรคมรรคมีองค์ 8) เพื่อรู้สภาพของปัญหา (ทุกข์) เห็นเหตุปัญหา (สมุทัย) แจ้งใจในจุดหมายปลายทางชีวิต (นิโรธ) และลงมือเดินหรือปฏิบัติตามแนวทางนั้น (มรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา) เป็นต้น เพื่อหลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5 หรือภาวะสุข-ทุกข์ที่รบกวนจิต

จากมุมมองของผู้รู้ทั้ง 3 ศาสตร์หรือ 3 ส่วน ก็พอจะยืนยันสถานภาพสำคัญที่ผู้รู้เขาสรุปกันไว้คือ **พุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งปัญญา** (คณะ ผชป. ในพุทธทาสภิกขุ 2542:) เพราะให้ความแจ่มชัดในความเป็นองค์รวมของความเป็นมนุษย์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ที่ต้องพึ่งพาและพึ่งพิงกันดำรงอยู่และขับเคลื่อนไปภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันตลอดไป นั่นคือ คน สังคม-วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อมต่างก็อยู่ภายใต้กฎเดียวกันคือ กฎแห่งความเป็นเหตุ เป็นผลต่อกันที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตาปฏิบัติสมุปปาท (causation or dependent origination)

นั่นคือ ความเป็นคนก็ดี ความเป็นสังคม-วัฒนธรรมก็ดี และความเป็นธรรมชาติก็ดี ต่างก็ตกอยู่ภายใต้หลักการหรือกฎที่ว่านี้

2. หลักรู้ หลักคิด เพื่อเข้าถึงวิกฤตสังคมโลก

มีหลักรู้ หลักคิด ไต่บั้งที่ระบุว่า เป็นหลักพุทธธรรมที่ชาวโลกควรศึกษา และนำมาประยุกต์ใช้เพื่อคลี่คลายหรือแก้ไขปัญหาวิกฤตโลกปัจจุบัน ซึ่งคุณแล้วจะเป็นวิกฤตที่เป็นองค์รวม สมบูรณ์แบบ คือ **วิกฤตธรรมชาติแวดล้อม วิกฤตสังคมและวัฒนธรรม และวิกฤตมนุษย**

การเกิดภาวะโลกร้อน ได้ชื่อว่าเป็น กรณีวิกฤตด้านธรรมชาติแวดล้อม เพราะระบบนิเวศทุกส่วนมีดิน น้ำ เป็นต้น ถูกทำลาย โดยน้ำมือของมนุษย์ เป็นด้านหลัก

การเกิดความขัดแย้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น เป็นกรณีวิกฤตทางสังคม-วัฒนธรรม หรืออารยธรรม ซึ่งเป็นสายใยความสัมพันธ์ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ก็ถูกทำลายลง โดยน้ำมือของมนุษย์ เป็นด้านหลัก

การเกิดภาวะบกพร่องทางสติปัญญา ความรู้ และความคิด เป็นกรณีวิกฤตทางความคิด ความเชื่อ และทางปัญญา เพราะมนุษย์ขาดความรู้ ความเข้าใจในสภาพปัญหา มูลเหตุปัญหาลายทางที่ควรจะเป็นและวิถีและวิธีปฏิบัติพัฒนาตนให้หลุดพ้นปัญหา เรียกตามภาษาธรรมว่า ขาดหรือพร่อง ปริยัติ ปฏิบัติ ดังนั้น ปฏิเวธ คือ ภาวะวิกฤตจึงเกิดขึ้น

วิกฤตที่เป็นองค์รวม ร่วมกันดังกล่าวนี้ มีหลักพุทธธรรมข้อใดหมวดใดที่ได้ชื่อว่าเป็นองค์รวม มาร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้

ตามทัศนะและองค์ความรู้ที่ผู้เขียนมีพอที่จะนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นคำตอบคำถามนี้ได้ ดังนี้... หลักพุทธธรรม หรือองค์ความรู้ทุกส่วนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ และที่ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ที่มีอยู่ในทุกกลุ่มทุกนิกายของพุทธศาสนา ที่มีลักษณะเป็นบูรณาการสมบูรณ์ เป็นความจริงสากล นั่นแหละคือ เครื่องมือแก้ไขปัญหาวิกฤตโลก เพราะองค์ความรู้ที่ชื่อว่า **พุทธธรรม** นั้นมีความเป็นองค์รวมสมบูรณ์แบบ ทั้งด้านมนุษย สังคม-วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อม โดยมองว่าตัวปัญหา มูลเหตุปัญญา เป้าหมาย และวิธีปฏิบัติอยู่ที่ตัวคน หรือตัวมนุษย ส่วนสิ่งแวดล้อมภายนอกมีสังคมวัฒนธรรมและธรรมชาติแวดล้อม นั้นเป็นเพียงองค์ประกอบหรือปัจจัยหนุน การก่อและแก้ปัญหานั้นเอง กล่าวคือมนุษย์ได้พัฒนาตนให้เกิดความมีอิสระทั้งทางกาย (physical freedom) ทางสังคม (Social freedom) ทางจิต (Emotional freedom) และทางจิตวิญญาณ (spiritual freedom) แล้ว วิกฤตที่ว่าก็ไม่เกิด หรือเกิดแต่มีผลกระทบต่อมนุษย์น้อยลง ทั้งนี้เพราะหลักพุทธ

ธรรมสอนให้มนุษย์มีอิสระเสรีใน 4 ด้านดังกล่าว มีอิสระทางปัญญา เป็นต้น (P.A. Payntto, 2003: 86)

หลักพุทธธรรมที่ว่านี้เมื่อกล่าวโดยรวมคือ หลักธรรม หรือ หลักธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมโดยรวม (Natural environments) สังคม-วัฒนธรรมโดยรวม (สังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น (Social-cultural environment) และที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เอง (Mankind) ที่ท่านพุทธทาสปราชญ์ชาวพุทธเรียกว่า **“ธรรมะ 4 ความหมาย”** (พุทธทาสภิกขุ 2549 : 59) คือ

1. **ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติเอง** (Nature itselt) ได้แก่ตัวสภาพของสิ่งนั้นๆ ทั้งภายในและนอกกาย ใจ มนุษย์ เรียกโดยรวมว่า **สภาวะธรรม** ธรรมะหรือธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องรู้ (ปริญาธรรม) คือสิ่งที่เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่า ทุกข์ (Suffering) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ เป็นสถานการณ์ที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ หรือกระทบต่อความรู้สึกของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลักพุทธธรรมระบุว่า มีเหตุเกิด(สมุทัย)

2. **ธรรมะ คือ กฎธรรมชาติ** (Law of nature) ได้แก่ **สัจธรรม** คือ ความจริงที่เป็นตัวควบคุมกำกับสรรพสิ่งให้ดำรงอยู่และขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปตามหลักความจริง หรือกฎนั้นๆ มนุษย์ สัตว์ พืช สังคม-วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์รู้จัก หรือไม่รู้จัก ล้วนอยู่ภายใต้กฎสัจธรรมดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ 4) ว่าสมุทัย (**Cuase of suffering**) เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเห็นและหาทางขจัดออกหรือทำตาม(ปหานธรรม)

3. **ธรรมะคือ หน้าที่ หรือบทบาท ธรรมชาติ** (Duty of nature) ได้แก่ปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำหรือต้องแสดงบทบาทให้ถูก ให้ตรง ให้สอดคล้องต้องตามกฎธรรมชาติ และกฎมนุษย์ที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพราะถ้าทำผิดหรือแสดงผิด หรือปฏิบัติผิดกฎก็จะก่อผลร้าย แต่ถ้าปฏิบัติถูกจะก่อผลดี ซึ่งมีให้เห็นทั้งในหมู่ พืช สัตว์ ทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์เรียกธรรมะในความหมายนี้ว่า **กรรม** คือการกระทำ (Action) ถ้าทำถูกกฎเรียกว่า กรรมดี คือเป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลดี ถ้าทำผิดกฎ เรียกกรรมชั่ว คือ เป็นการกระทำที่จะเป็นเหตุเกิดผลเสีย ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่น ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม (อริสัจ 4) ว่า **มรรค** เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องทำ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูก ให้ตรงตามกฎทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ หรือต้องฝึกจิต วิญญาณให้รู้ ฝึกจิตให้คิด ให้เชื่อ และฝึกกายให้ปฏิบัติให้ถูกให้ต้อง จึงจะเป็นเหตุเกิดผลดีได้ (ภาวนาธรรม)

4. **ธรรมะคือ ผลธรรมชาติ** (Result of nature) ได้แก่ ปฏิเวธธรรม คือสิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติธรรม คือ การกระทำที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาติที่กล่าวในข้อ 2 (สังขธรรม) ธรรมในความหมายนี้เรียกในภาษาธรรม(อริยสัจ 4) ว่า **นิโรธ** (cessation) ในกรณีของมนุษย์ ธรรมส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าถึงหรือทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา)

ธรรมทั้ง 4 ความหมายหรือ 4 ส่วนที่ว่านี้เมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวธรรมล้วนๆ ก็จะทราบว่า เป็นเรื่องของหลักเหตุผลที่ภาษาพุทธธรรม เรียกว่า **อิทัปปัจจยตาธรรม** หรือ ภาษาวิทยาศาสตร์ เรียกว่า **หลักเหตุผล** นั่นเอง คือ ตัวสภาวะธรรมเป็นต้นเหตุ ตัวสังขธรรมเป็นตัวเหตุ และตัวปฏิเวธธรรมเป็นต้นเหตุ ตัวปฏิบัติธรรมเป็นต้นเหตุ และถ้าจับรวบเป็นเพียงคู่เดียวคือ สภาวะธรรมและสังขธรรมจะเป็นต้นเหตุ ส่วนปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมจะเป็นต้นผล

ธรรมะ 4 ประการนี้มีปรากฏอยู่ในที่ทั่วไป และมีอยู่ทั้งในหมู่สิ่งมีชีวิต มีพืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิต มี ดิน น้ำ เป็นต้น มนุษย์อยู่ในกลุ่มสิ่งมีชีวิต จึงอยู่ภายใต้ธรรมทั้ง 4 ประการนี้ โดยไม่มีผิดเพี้ยน

แต่ในฐานะที่มนุษย์ต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม อื่นๆ ที่อยู่ภายใต้หลักเหตุผลเช่นกัน มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรมและเห็นสังขธรรมทั้งที่สภาพแวดล้อม และตนเองและต้องทำให้ถูกต้องตามสังขธรรมและธรรมสัจจะของสิ่งนั้นๆและที่ตนเอง จึงจะได้รับผล คือปฏิเวธธรรม ที่ถูกต้องช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาตนได้

3. เราจะนำหลักธรรม 4 ประการนี้มาใช้แก้วิกฤติโลกได้อย่างไร ?

คำตอบคือ นำหลักรู้ หลักคิดนี้ มาใช้เป็นแนวคิด และทิศทางเพื่อทำความเข้าใจในสภาพวิกฤต มูลเหตุวิกฤต เป้าหมายของการแก้ปัญหาวิกฤต และมรรควิธีปฏิบัติในการจัดปัดเป่าวิกฤตดังกล่าวออกไป หรือให้ลดความรุนแรงลง ให้วิกฤตกลายเป็นโอกาส เพราะมีความจริงเชิงประจักษ์ในสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตเสมอมาว่า **ปัญหาจะเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา** ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งว่า **“ปัญหาไม่มี ปัญญาไม่มา”** ที่สำคัญคือศาสดาทุกพระองค์ทั้ง พุทธ คริสต์ อิสลาม ก็เดินตามทางสายนี้

วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก ก็ดี วิกฤตเศรษฐกิจ สังคม การเมืองก็ดี ล้วนหนีไม่พ้นหลักเหตุผล หรือหลักรู้ หลักคิดที่เรียกว่า **ธรรม 4 ประการ** ข้างต้น

วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก (World environment crisis) การที่มนุษย์หรือชาวโลกจะแก้วิกฤตสิ่งแวดล้อมหรือออกจากภาวะโลกร้อน หรือภาวะอันไม่พึงประสงค์ที่เราเรียกว่า **ธรรมชาติแวดล้อมเป็นเหตุก่อทุกข์ให้กับเรานั้น** มนุษย์ต้องใช้หลักรู้หลักคิดธรรมะ 4 ประการนี้เป็นเครื่องมือพัฒนาตนเองทั้งกายใจ คือ

1) มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรม คือ สภาพการณ์ของภาวะโลกร้อน เป็นต้น ให้ได้ว่าเป็นอะไร อยู่ในลักษณะ หรือสภาพใด เช่น รู้ว่าร้อนระดับไหน ขนาดไหน เป็นต้น

โดยทั่วไปมนุษย์สัมผัสสภาวะร้อนภายนอกกายได้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทางกาย (กายสัมผัส) และส่งสติให้รู้สึกได้ จำได้ คิดได้ และรู้ได้ และเป็นเหตุก่อทุกข์ คือ บีบคั้นกายใจ ให้ทรมานเพราะกายร้อน อุณหภูมิในร่างกายกับภายนอกไม่สมดุลตามกฎ หรือเหตุปัจจัยที่ธรรมชาติกำหนดให้ ผลคือเกิดความทุกข์กายและทุกข์ใจ และพูดจากันว่าเกิดภาวะโลกร้อน คือตนเองรู้สึกร้อนทั้งกายและใจ ส่วนโลกคือ ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น ที่อยู่ภายนอกกายใจ มนุษย์นั้น มันไม่ได้มาทุกข์ร้อนอะไรกับมนุษย์เลย ดังนั้น การรู้สภาวะธรรม ของวิกฤตโลกร้อน จะมีนัยยะสำคัญอยู่ที่ความรู้สึทางกายใจของมนุษย์นั่นเอง แต่สำหรับมุมมองของคนทั่วไปที่รู้เข้าใจศาสตร์สมัยใหม่ก็จะมองสภาวะธรรมของโลกร้อนไปที่ระดับอุณหภูมิของโลกที่เพิ่มคืบคืบขึ้นตามมาตรวัดที่มนุษย์คิดค้นได้ บวกกับความรู้สึกร้อนของตนเอง ความรับรู้ทั้ง 2 ลักษณะนี้ภาษาธรรมใช้คำว่า **รู้สภาวะธรรมของวิกฤตโลกร้อน (Knowing the nature of the hot world crisis)**

ส่วนวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เป็นรายย่อยอื่นๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติก็ดี สังคม-วัฒนธรรมก็ดี เช่น ดินถล่ม น้ำท่วม สงครามศาสนา สงครามการเมือง สงครามเศรษฐกิจ เป็นต้น ก็มีนัยยะเดียวกันคือ มนุษย์ต้องเริ่มต้นที่รู้สภาพหรือสภาวะธรรมของสิ่งนั้นๆ เป็นเบื้องต้น

2) ต้องเห็นสังขาร คือ มนุษย์ต้องเห็นหรือทำความเข้าใจในเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตสิ่งแวดล้อม มีวิกฤตโลกร้อน เป็นต้น ว่ามีเหตุปัจจัยอะไรบ้าง เช่น เหตุอันมีอยู่ในตัวธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ บทบาทธรรมชาติ ผลธรรมชาติเองโดยตรง หรือเหตุอันเกิดจากน้ำมือมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องและหรือทั้ง 2 ส่วนที่กล่าว เหตุปัจจัยที่คนทั่วไปพอจะรับรู้และเห็นได้ ประเมินได้ก็คือเหตุปัจจัยทั้ง 2 ส่วนนี้ และเป็นตัวก่อวิกฤตสิ่งแวดล้อมขึ้นในโลก เช่น วิกฤตโลกร้อน และมนุษย์รู้สึกว่าโลกคือตนเองร้อนมากกว่าเดิม และมองเห็นว่า พืช สัตว์ก็ได้รับผลด้วย แต่เหตุปัจจัยในรายละเอียดเชิงลึกและกว้างกว่านี้ นั่น มนุษย์จะต้องช่วยกันเรียนรู้ต่อไป

จึงสรุปว่าหลักคิดนี้ คือ **ธรรม 2 ประการแรก**นี้ที่ชื่อว่า **สภาวะธรรมและสังขาร** หรือ **ทุกข์อริยสัง และทุกข์สมุทฺทยอริยสัง** นั้น โดยหน้าที่ของมนุษย์แล้วจำเป็นจะต้องรู้และต้องเห็น คือ รู้สภาพ และเห็นเหตุปัจจัยเกิดของมัน จึงจะช่วยกันแก้ไขป้องกันมิให้เกิดผลเสียต่อตนเองได้

3) **ต้องทำตามธรรม หรือปฏิบัติธรรม** คือ มนุษย์ต้องลงมือปฏิบัติตามธรรมในข้อ 3 ได้แก่ สังขาร คือ ขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤต เช่น โลกร้อน เป็นต้น โดยการช่วยกันสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทั้งที่ตนเอง และธรรมชาติแวดล้อมภายนอกตน นั่นคือมนุษย์ต้องลงมือทำหน้าที่แก้ไขทั้งที่ตัวตนของตน และสิ่งแวดล้อมภายนอกตน ที่มนุษย์ทั่วไปรู้และทำได้บ้างแล้ว คือ สร้างเครื่องปรับอุณหภูมิให้สอดคล้องกับอุณหภูมิที่ร่างกายตนต้องการ และลดการตัดไม้ทำลายป่า และหรือรณรงค์ให้มีการปลูกป่ารักษาแหล่งน้ำ เป็นต้น ตรงจุดนี้เองที่พุทธทาสภิกขุท่านอธิบายว่า **“การปฏิบัติธรรมคือ การทำหน้าที่”** และที่ว่าถูกต้องตามธรรมก็คือ ถูกต้องตามกฎธรรม หรือ **สังขาร คือ ความจริงที่เป็นองค์รวม และธรรมสังจะ คือ ความจริงเฉพาะของสิ่งนั้นๆ** นั่นเอง

4) **ต้องมีหรือต้องได้ปฏิเวธธรรม** คือ มนุษย์จะต้องหาทางแก้ไขให้ได้ว่าความปลอด วิกฤตสิ่งแวดล้อม เช่น วิกฤตโลกร้อน เป็นต้นที่ว่ามันคืออะไร และต้องตั้งเป้าไว้ว่าเราจะไปให้ถึง เข้าใจถึงภาวะหรือสภาวะนั้น ซึ่งเราคิดว่านั่นคือสภาวะทางกายของเรา และจะส่งผลต่อสภาวะทางจิตของเราด้วย พาดตนเองเข้าสู่และอยู่กับหลักธรรมคือสังจะ 3 คือ **สังขานุลักษณะ** คือ สรีรธาเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ของตนว่าสามารถเข้าถึง **สังขานุโพธา** คือ การตามรู้ความจริงทั้งหลายได้ โดยอาศัย **สังขานุปัตติ** คือ การตามปฏิบัติโดยใช้พลังกายใจของตน นั่นคือการอาศัยปฏิบัติธรรมเป็นเครื่องมือเข้าถึงปฏิเวธธรรม นั่นเอง

วิกฤตเศรษฐกิจโลก (World economic crisis) สิ่งนี้ที่ชื่อว่า เศรษฐกิจ (Economies) นั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ทุกคน ผู้รู้ให้นิยามคำ “เศรษฐกิจ” ว่าได้แก่กิจอัน **ประเสริฐ** คือกิจที่จะช่วยให้ชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่และขับเคลื่อนต่อไปได้ ว่ากันว่าสาระสำคัญของระบบเศรษฐกิจ คือ **การผลิต การกระจายผลผลิต และการบริโภคผลผลิต** ซึ่งเกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีพของมนุษย์ คือสิ่งที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของมนุษย์ถูกกำหนดให้ขึ้นอยู่กับรายรับ รายจ่าย ที่เป็นเงินตรา เข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนภารกิจและการได้มาซึ่งปัจจัยในการดำรงรักษาชีวิต เมื่อกระแสไหลเวียนของตัวเงินเกิดขัดข้อง เพราะความพร่องทางปัญญาของมนุษย์ ก็ก่อปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย และกระทบต่อผู้คนทั่วโลก

มนุษย์ไม่ปรารถนาประสพภาวะวิฤตเสรษฐกิจ แต่เสรษฐกิจก็อยู่ในฐานะเป็นธรรมชาติประการหนึ่งและอยู่ภายใต้หลักเหตุผล ที่ภาษาพุทธธรรมเรียกว่า หลักอริยสัจ หรือหลักอิทัปปัจจยตาปฏิบัติจนอุปาท นันเอง คือมันมีเหตุปัจจัยให้เกิด มีเหตุปัจจัยให้ดับ ชาวพุทธที่ได้เรียนรู้หลักธรรมที่ชื่อว่า อิทัปปัจจยตาปฏิบัติจนอุปาท หรือ หลักอริยสัจ หรือ หลักธรรม 4 ความหมายที่กล่าวนี้ก็จะอยู่กับภาวะวิฤต และทำความเข้าใจรวมทั้งแกภาวะวิฤตให้เป็นโอกาสได้ คือ

1. **ต้องรู้** คือรู้ว่า สภาพปัญหา หรือ สภาพธรรมของเสรษฐกิจหรือวิฤตเสรษฐกิจคืออะไร อย่างไร ใคร เมื่อใด เป็นต้น
2. **ต้องเห็น** คือ ทำความเข้าใจให้ได้ว่าภาวะวิฤตที่ว่านั้นมีอะไรเป็นเหตุเกิด ค้นหาเหตุปัจจัยนั้นให้พบ
3. **ต้องทำ** คือต้องลงมือปฏิบัติการขจัดเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดวิฤตตามที่ได้รู้สภาพและเห็นเหตุปัจจัยที่แท้จริงของภาวะวิฤตนั้นได้
4. **ต้องเป็น** คือ เข้าถึงภาวะปกติหรือภาวะหลุดพ้นจากวิฤต มีอิสระได้ ไม่ตกเป็นทาสปัญหา แต่ใช้ปัญญาเป็นเครื่องประคับประคองตน

ชาวพุทธที่เข้าถึงธรรมของพระพุทธเจ้า หรือพุทธธรรม จะไม่เดือดร้อน หรือเป็นทุกข์กับภาวะวิฤต ดังกล่าวนี้จนเกินเหตุ เพราะมีความรู้ ความแจ่มชัดในสังขารหรือกฎธรรมชาติว่าธรรมหรือสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุและจะดับลงเพราะเหตุดับ คือ มีเกิด มีดับ เป็นธรรมดา

นอกจากชาวพุทธใช้หลักเหตุผลเข้าใจในสภาพ มูลเหตุ เป้าหมาย และมรรควิธีแก่วิฤตตามแนวคิด แนวปฏิบัติ ตามธรรม 4 ประการแล้ว ชาวพุทธยังสามารถนำหลักพุทธธรรม ข้อปัญญามาแก้ไขปัญหาทุกขภาวะที่เกิดขึ้นที่กายใจของมนุษย์ได้ด้วย โดยอาศัย ความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการเกิดทุกข์ในจิตของมนุษย์ที่เรียกว่า ปฏิจจนอุปาท มีอวิชา สังขาร...ชาติ ภพ ที่เรียกว่า สมุทวาระ และมีศรัทธา ปราโมทย์...วิมุติ ที่เรียกว่า นิโรธวาระ เป็นเครื่องมือแกทุกข์จิตทุกข์ใจลงได้ ไม่ให้เกิดภาวะวิฤตขึ้นในจิตใจ หรือจิตใจเกิดวิฤต เพราะพิษของเสรษฐกิจเป็นเหตุ โดยอาศัยสติสัมปชัญญะเป็นตัวช่วยสำคัญคือมีสติปัญญารู้ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัย

วิกฤตการเมือง และความสงบสุขของโลก (World political conflict and peace crisis) ชาวพุทธมองการเมืองว่าเป็นธรรมะในข้อ 3 ในธรรม 4 ความหมายคือ มองว่าการเมืองเป็นเรื่องหน้าที่ของมนุษย์ ที่ต้องทำหรือปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมาย หรือกฎธรรมชาติ และ กฎมนุษย์ที่สอดคล้องถูกต้องตามกฎหมาย จึงจะก่อผลดีแก่มนุษย์ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 60-61) และมองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยว่าจะต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ไม่ยกย่องให้ถือคน และถือมติสังคม (อัคราธิปไตยและ โลกาธิปไตย) ที่ปราศจากธรรมเป็นใหญ่ ปังเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็เป็นใหญ่ได้ คือให้มีอำนาจปกครอง หรือ จัดการสังคมได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้ธรรม ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือคนและหรือถือสังคมคือคนหมู่มากเป็นใหญ่และทุกคนทุกฝ่ายต้องปฏิบัติตามธรรม นักการเมืองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ประชาชนเองก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ **“ถ้านักการเมืองและสมาชิกในสังคมขาดธรรม ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตย”** (พุทธทาสภิกขุ) นั่นคือนักการเมืองและสมาชิกในสังคมจะต้องผ่านการฝึกอบรมตนให้มีปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดี ตามหลักอริยสัจ 4 หรือ อริยมรรคมีองค์ 8 หรือหลักโพธิปักขิยธรรม 37 มีสติปัญญาน 4 เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง นักการเมืองและสมาชิกสังคมจะต้องตั้งตนและวางตนไว้ในธรรมคือ หลักกุศลกรรมบท 10 มีกายสุจริต 3 วชิสุจริต 4 และ มโนสุจริต 3 และ หลักหนี อกุศลการบท 10 คือ กายทุจริต 3 วชิทุจริต 4 และมโนทุจริต 3 ถ้าสมาชิกในสังคมทุกภาคส่วนถือธรรมเป็นใหญ่ คือปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ดังกล่าว ข้างต้น เชื่อว่าภาวะวิกฤตทางการเมืองของโลกจะไม่เกิดหรือเกิดแต่จะแก้ไขได้โดยสันติ ผู้คนและสังคมก็จะมี ความสงบและมีความสุขได้

ในมุมมองของชาวพุทธที่รู้จักพุทธธรรม ก็มองว่า การเมืองคือธรรม วิกฤตการเมืองก็คือ วิกฤตธรรมะ หรือวิกฤตมนุษย์ที่พร่องในการรู้ธรรม เห็นธรรม และทำตามธรรม จึงได้ผลธรรมที่เป็นผลดีไม่สมบูรณ์ หรือพร่องในธรรม 4 ประการคือ สภาวธรรม ลัทธิธรรม ปฏิบัติธรรม และ ปฏิเวชธรรม นั่นเอง

4. สรุป

จะเห็นได้ว่า สังคมชาวพุทธนั้นเป็นสังคมที่ร่ำรวยปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม คือ มีหลักพุทธธรรมให้ได้ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตนได้ทั้งส่วนจิตวิญญาณ จิตและกายให้เจริญได้

ภายใต้หลักฐั หลักคิด และหลักปฏิบัติที่ชื่อว่าไตรสิกขา คือ หลักเจริญปัญญา เจริญสมาธิ และเจริญศีล หรือที่รับรู้กันทั่วไปว่าหลักศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ให้ละเว้นอกุศลกรรมทั้งปวง แต่เจริญกุศลกรรม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หรือหลักอริยสัจ 4 หลักมรรคมีองค์ 8 และหลักเหตุผลที่ชื่อว่า อทิปปัจจตาธรรม เป็นต้น ล้วนเป็นหลักฐั หลักคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาตน พัฒนาคณให้รู้ธรรม คือ ฐัสภาวะธรรม, เห็นธรรม คือ เห็นสังขธรรม, ปฏิบัติธรรมคือ ปฏิบัติตามธรรม และปฏิเวธธรรม คือ ได้ผลตามธรรม

สังคัมมนุษย์ที่แท้จริงเป็นสังคัมที่ร่ำรวยธรรมทั้งปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรมที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคัมของคนและของชาวโลกทั้งมวลได้ ทั้งปัญญาธรรมภายในตนและภายนอกตน แต่จุดอ่อนของสังคัมพุทธหรือสังคัมโลกโดยรวม อย่างสังคัมไทย ก็คือ ขาดการศึกษาให้รู้ธรรมให้เห็นธรรมและปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้ปฏิเวธธรรม คือสันติสุข จึงไม่สมบูรณ์...

“วิฤตโลกที่แท้จริงคือวิฤตภายในที่กายใจของมนุษย์

แม้วิฤตที่ตัวมนุษย์ได้ วิฤตโลกจะคลายและหายไปที่สุดในที่สุด”

5. สัจฉี : ชาวพุทธกับการหยุดวิกฤตโลก

โลกวันนี้มีวิกฤตติระดับ

ต่างยอมรับในปัญหาอย่างหน้าใส

เรื่องโลกร้อนเรื่องเศรษฐกิจคิดเนื้อใน

อีกเรื่องใหญ่คือการเมืองเรื่องสำคัญ

เราชาวพุทธจุดดีมีอยู่มาก

ไม่ลำบากในอารมณ์มีคมขำ

พุทธธรรมคือศาสตร์ปราชญ์แนะนำ

ให้จดจำเนื้อในไปด้วยกัน

ให้เรียนรู้หลักธรรมน้อมนำจิต

เข้าใกล้ชีวิตปัญญาพาสุสันต์

ใช้ปัญญาเป็นอาวุธดุโรมรัน

เข้าฟาดฟันตัวปัญหาให้ละลาย

อันสุข-ทุกข์ น้อยใหญ่ใจมนุษย์

คือตัวจุดสำคัญต้องมั่นหมาย

แก้ไขได้ด้วยปัญญาพาใจกาย

เข้าสู่สายแห่งธรรมพระสัมมา

ให้รู้ธรรม เห็นธรรม น้อมนำจิต

พาชีวิตสู่ธรรมนำहरรรษา

ผลแห่งธรรมจะก่อเกิดเปิดชีวา

มุ่งเข้าหาแดนสุขสันต์นิรันดร

ธรรมชาติ คือ ธรรมจำใส่ใจ

เกิดวิกฤตต้องใช้ธรรมคำพระสอน

เป็นเครื่องมือแก้ไขไม่อวรณ์

ทุกขั้นตอนใช้ธรรมมีอำไพ

เศรษฐกิจก็คือธรรมนำมาคิด

เกิดวิกฤตต้องใช้ธรรมนำสาดใส

เป็นเครื่องมือกอบกู้ที่อยู่ใจ

ผลยิ่งใหญ่เกิดได้เพราะใช้ธรรม

การเมืองก็คือธรรมคำจูนโลก

เกิดทุกข์โศกเศร้าใจไร้สุขสันต์

ความขัดแย้งแข่งหน้าพาชีวิต

เข้าโรมรันเผาผลาญประธานตน

ไม่รู้แพ้รู้ชนะ ตามพระสอน

ไม่อาทรในชีวิตมีลับสน

ความรู้แตก ความติดต่างระหว่างตน

ก่อเกิดผลความขัดแย้งทิ่มแทงกัน

เหตุขาดรู้ ขาดเห็น ความเป็นจริง

เห็นแต่สิ่งลวงตาจึงพาฝัน

ใครอำนาจ ขาดธรรม นำชีวิต

จนตัวปัญญาหายสลายลง

เสรีภาพ คือ ปัญญาเรื่องน่ารู้

ไทยทุกผู้ต้องเข้าใจไม่ไหลหลง

สมานภาพ คือ ความคิดจิตบรรจง

เข้าสู่วงความดี มีสุขใจ

ภรรตภาพ คือ ความรักสลักจิต

ต้องพินิจให้รู้ดูเงื่อนไข

เป็นข้อธรรมนำคนให้พ้นภัย

โลกก้าวไกลห่างวิกฤตชีวิตงาม

ลูกขึ้นเถิดเพื่อนมนุษย์ผู้สุดยอด

มาช่วยถอดความดี มีวาบหวม

พุทธธรรมของดีแท้แม่ทุกยาม

โลกงดงามก็เพราะธรรมชิ้นจำเอย

สุภาคย์ อินทองคง

4 พฤษภาคม 2552

เอกสารอ้างอิง

1. พุทธทาส อินทปัญโญ. **ธรรมทำไม**. กรุงเทพฯ: C & N. 2549.
2. พุทธทาสภิกขุ. **จริยธรรม พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : 2542 (หน้า ถ้อยแถลง โดยคณะ ผชป.)
3. พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะกับการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2547. (หน้า 1 – 75).
4. Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto. **Freedom individual and social**. Bangkok: Pim Suy. Co. Ltd. 2003 (page 22-25).
5. พระพรหมคุณาภรณ์ (P.A. Payuffo). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. กรุงเทพฯ : 2551 หน้า 187)ใ
6. พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ : 60 ปี.เทรตคิง, 2544 (page 30-58)
7. Sayadua U Intaka. **Matta. Kudala Lumpur**. 2004 (page 99).